
TÜRKİYE HUBUBAT VE BAKLAGİL ALT SEKTÖRÜNÜN AVRUPA BİRLİĞİ PAZARI KARŞISINDAKİ REKABET GÜCÜ

Ayşe Esra PEKER*

ÖZ

9. Kalkınma Planı, “İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, Avrupa Birliği’ne üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu planların tamamında tarım sektörünün rekabet gücünün artırılması özellikle vurgulanmaktadır. Bu noktadan yola çıkılarak yapılan bu çalışmada Türkiye hububat-baklagil alt sektörünün Avrupa Birliği pazarı karşısındaki rekabet yapısını ortaya koymak üzere Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi hesaplanmış ve endeks aracılığı ile sektörün mevcut durumunu ortaya gelecek döneme ilişkin dinamik bir kestirim yapılmak istenmiştir.

Anahtar Kelime: Hububat-baklagil alt sektörü, Rekabet gücü, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi,

CONTROLLING AND REPORTING OF COST IN ENVIRONMENTAL ACCOUNTING

ABSTRACT

9th Development Plan was prepared in the framework of Vision of “Turkey developing in stability, having a competitive power in the global scale, transforming into information society, and that completed adaptation process for membership of European Union” and Long Termed Strategy (2001-2023). In all of these plans, increasing the competitive power of agricultural sector is especially emphasized. In this study carried out, setting out from this point, in order to present the competitive structure of cereals and legume subsector of Turkey in the face of European Union market, Revealed Comparative Advantages Index was calculated and, by means of index, a dynamic prediction on the future period, which presents the existing state of sector, was attempted to be carried out.

Keywords: Cereals- Legume Subsector, Competitive Power, Revealed Comparative Advantages Index

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

**Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda Prof. Dr. Orhan ÇOBAN danışmanlığında yürütülmüş olan “Türkiye Ekonomisinin de Tarım Sektörünün Üretim Yapısı ve Karşılaştırmalı Rekabet Gücü” başlıklı doktora tezinin özetidir.

1.GİRİŞ

Ekonomilerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmeleri, son yıllarda rekabetçi ekonomi kavramının öne çıkmasına neden olmuştur. Ülkelerin rekabetçi ekonomi şartlarına sahip olabilmeleri için tüm sektörlerin en üst kapasitede üretim sürecine dahil edilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle sektör ve diğer sektörler arasındaki tüm faaliyetlerin stratejik bakış açısıyla değerlendirilmesi ve sektörlerin ekonomiye kendi toplam katkılarının yanında, diğer sektörlerle oluşturdukları sinerji ve çarpan etkilerinin de ele alınması önem kazanmıştır.

Tarım sektörü, en eski ve köklü sektör olmasına karşın sanayi devrimi ile birlikte sektör, sadece sanayiye finanse eden ya da sanayinin ihtiyacı olan işgücünü sağlayan potansiyel bir işgücü deposu olarak görülmeye başlanmış, bu yanlış algılama ve yanılısma günümüzde hala devam etmektedir. Ancak özellikle son yıllarda artan nüfus artışına bağlı olarak dünya genelinde gıda talebinin hızlı bir şekilde artması, bir taraftan gıda fiyatları üzerinde baskı oluştururken, diğer taraftan da ülke ekonomilerinin kendi kendilerine yeterlilikleri konusunda tehlikeli sinyaller vermeye başlamıştır. Ayrıca son dönemde tarım sektörünün yenilenebilir enerji üretimindeki kilit role sahip olması da sektörün önemini bir kat daha arttırmıştır. Bu bağlamda tarımsal verimliliği artırmak ve üretim planlamasını artıracak talebe göre tarım politikalarını oluşturmak gelişmiş ülkeler ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler için zaruret haline gelmiştir.

Gelecekte önemi daha da artacak tarım sektörü, Türkiye'de; 9. Kalkınma Planı (2007-2013) belgesinde belirlenen beş Ekonomik ve Sosyal Gelişme Ekseninden biri olan "Rekabet Gücünün Arttırılması" kapsamındaki 10 stratejik amaçtan biri olup "Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi" olarak belirlenmiştir. 9. Kalkınma Planı, "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, Avrupa Birliği(AB)'ne üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır. Birinci Tarım Sektörü Vizyon Stratejilerinin tespitinde 9. Kalkınma Planı öncesi ve sonrası dönemde bu yönde hazırlanan plan ve çalışmalar da dikkate alınmıştır. Bu planların tamamında sektörün rekabet gücünün artırılması özellikle vurgulanmıştır. Tarım sektörünün uluslararası arenadaki rekabet gücünü ortaya koymaya yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmasından yola çıkılarak yapılan bu çalışmada sektörün AB ülkeleri karşısında hububat-baklagil alt sektöründeki rekabet gücünün belirlenmesi ve mevcut durumun ortaya konması amaçlanmıştır. Bu çerçevede çalışmada sektörün mevcut durumunu statik bir analiz ile ortaya koymak yerine, tarımsal ürünlerin zaman içindeki rekabet gücü değişimlerinin belirlendiği gelecek döneme ilişkin dinamik bir kestirim yapıldığı bir yöntem izlenmiştir.

2. TÜRKİYE'DE TARIM SEKTÖRÜNÜN REKABET YAPISI

Dünya'da gelişmiş ülkelerde tarımsal ürün ticaretinin önemi göreceli olarak azalırken, tarımsal ürün ticaretine duyarlı gelişmekte olan ülkelerde sektör önemini korumaya devam etmektedir. Son yıllarda uluslararası tarımsal ürün piyasasında yaşanan daralmalar ve tarım ürün fiyatlarındaki hızlı artış

nedeniyle ülke ekonomilerinde sektörün iç ve dış pazarlarda rekabet edebilecek bir yapıya ulaştırılması yönünde gereklilikler oluşmuştur. Bu süreçte sektöre yol gösteren, sektörün uluslararası pazardaki mevcut rekabet yapısını ve sektöre yön verebilen etkin politika önerilerinin oluşturulmasına katkı sağlayacak olan uygulamalı çalışmalara ihtiyaç her geçen gün artmaktadır.

1980 yılından bu yana Dünya'da süregelen küreselleşme ile birlikte mal, hizmet ve sermaye ticaretindeki serbestleşme ulusal ve uluslararası düzeyde giderek artan bir rekabet olgusunu da beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin; ülke ekonomilerinin dış ticaret yapısı, işletmelerin mali yapısı, rekabet ve stratejilerinin oluşturulmasında önemli bir etken olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda küreselleşme çetin bir rekabetin arkasındaki hayati önem arz eden uluslararası bir unsur olarak görülmektedir (OECD,1996:7). IMF'e göre küreselleşme, Dünya'da uluslararası dış ticaret ve sermaye hareketlerindeki artışlar ile ülkelerin ekonomik bağımlılığının karşılıklı olarak giderek güçlendirmektedir (IMF,1997:45; Kibritçioğlu,2006).

Küreselleşme ile birlikte rekabet olgusunun giderek önem kazandığı günümüzde, ülke ekonomileri piyasadan daha fazla pay elde edebilmek için rekabet gücünü artırmaya çalışmaktadır. Bu gelişmeler çerçevesinde rekabet gücü kavramı birçok literatürde karşımıza çıkmaktadır. Rekabet gücünü tek bir tanımla açıklamak mümkün değildir. Ulusal ve uluslararası düzeyde birçok çalışmada rekabet gücü sektör ve işletme düzeyinde farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Rekabet gücü, bir ülkenin ulusal ve uluslararası düzeyde üretim sürecini ve kapasitesini düzenli ve sürekli bir şekilde artırması olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, rekabet gücünü, bir ülkenin üretimdeki katma değerini istikrarlı bir şekilde artırarak ekonomik refah düzeyini yükseltmesi şeklinde tanımlamak mümkündür. Ülkenin rekabet gücü artışı, dengeli dış ticaret düzeyi ve bunun yanında bir ülkenin gelir ve istihdam düzeyini artırması, yaşam kalitesini sürekli yükseltebilmesi ve ülkenin uluslararası pazarlardaki payını artırması ile ölçülmektedir (Aktan,2003:115-116). Uluslararası işletmelerin rekabet gücünü belirlemede etkin olduğu savunulmaktadır. İşletmelerin rekabet gücünü ortaya koymada temel unsur, ürün veya üretim sistemlerindeki yenilikler olarak kabul edilmektedir (Porter,1990:77). Fakat bölgelerin ya da ülkelerin rekabet gücünü tanımlamak ise oldukça zordur.

Uluslararası rekabet gücünü ortaya koymaya çalışan farklı birçok teori bulunmaktadır. Bu teorileri klasik ve modern yaklaşım olarak sınıflandırmak mümkündür. Dış ticaretin, ülke ekonomilerinde oluşturacağı rekabet üstünlüğü temelini ilk olarak ortaya koyan merkantalistler olmuştur (Miral, 2006:30). Ardından ünlü iktisat teorisyeni Adam Smith'le başlayan, daha sonra David Ricardo, John Stuart Mill, Alfred Marshall ile devam eden Klasik İktisatçılar tarafından dış ticaret, dünya refahının ve rekabet gücünün artırılmasında çok önemli bir araç olarak algılanmıştır (Demir,2004:5). Klasik iktisatçı, Adam Smith (1766) tarafından ortaya konan Mutlak Üstünlükler Teorisi uluslararası ticaretin ilk teorisidir. Smith teorisinde, ülkelerin daha ucuza ürettikleri malları ihraç etmelerini, daha pahalıya ürettikleri malları ise ithal etmelerini savunmaktadır. Daha sonra; David Ricardo (1817) tarafından Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ortaya atılmıştır. Ricardo teorisinde, ülkelerin dış ticaret yaparken kendi ürettiği ürün ve hizmetler arasındaki fiyatlara bağlı kalmayıp, diğer ülkelerde üretilen aynı mal ve hizmetin nispi fiyat farklılıklarını baz

alması gerektiğini savunmuştur. Smith'in teorisinden farklı olarak Ricardo teorisinde özellikle bir ülkenin belirli mal ve hizmette ihracatta uzmanlaşması ve diğer ürünlerde ise ithal etmesi gerektiği üzerinde durmaktadır (Erkan, 2012:197). Böylece dış ticaretten sağlanan gelirin hem ülke refahını maksimum düzeye çıkaracağı, hem de serbest ticaret kanalıyla dünya ekonomik refahının da yükselmesine yol açacağı düşünülmektedir (Sharma,2004:3).

Ricorda'dan sonraki ekonomistler ağırlıklı olarak faktör donanımı, teknoloji ve insan faktörü üzerinde durmuşlardır. John Stuart Mill (1806-1873) tarafından ortaya konan karşılıklı talep kanuna göre, iki ülkede karşılıklı yapılan iki malın söz konusu olduğu dış ticarete, ülkelerin karşılıklı talebinin dış ticareti belirlediğini savunulmaktadır. Heckscher-Ohlin teorisinde ise ülkenin daha ucuz girdiyi daha yoğun kullanarak ihtisaslaşmanın sağladığını savunmaktadır (Demirci,1990: 229).

Modern yaklaşımın öncüleri Micheal Porter ve Paul Krugman uluslararası rekabet gücünü ülke bazından çıkararak sektör ve işletme bazında ele almışlardır. Porter'ın teorisinde; rekabet üstünlüğünü klasik karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşımlarından farklı olarak üretim üstünlüğü veya fiyat rekabeti olmadığını, maliyet, ürün farklılaştırması, yeni ürün, farklı teknoloji düzeyi gibi rekabet gücünü oluşturan yeni belirleyicilerin ortaya koyduğunu öne sürmüştür (Miral,2006:27). Krugman rekabet gücünü, bir ülkenin dış ticaret dengesini sağlamakla birlikte hayat standardını yükseltmesi şeklinde tanımlamaktadır. Krugman, işletmelerin faaliyetlerini bitirebileceğini, ama ülke ekonomilerinde bu durumun olamayacağından yola çıkarak bir benzetme yapmıştır. Başka bir deyişle işletmelerin rekabette başarısız olmasının, aynı ülkede faaliyet gösteren birçok işletmenin başarısız olduğunu göstergesi olmadığını belirtmektedir (Krugman,1994:34).

Günümüzde ekonomide geline nokta, belirli bir sektörün değil, farklı sektörlerin bir araya gelerek oluşturduğu sinerji ve çarpan etkileri önem kazanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma ve yüksek rekabet gücüne sahip ekonomi hedeflerine ulaşılabilmesi bütün sektörlerin maksimum düzeyde değerlendirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu noktada tarım dayalı sanayiler dikkat çekmektedir. Tarıma dayalı sanayiler; kullandığı girdilerin tamamını veya büyük bir çoğunluğunu tarım sektöründen elde eden imalat sanayisinin bir alt dalı olup tarım sektörünün sanayi boyutunu temsil etmektedir.

Gelişmiş ekonomilerde sektörler arasında sıkı bir ilişkinin olduğu, bir bütün olarak ekonomik gelişmeye katkılarına önem verilmektedir. Hatta sektörel faaliyetlerin iç içe girdiği üretim süreçlerinin oluşturulması gerekmektedir. Ülkelerin sektörlerden herhangi birini arka plana itmesi ekonomik bütünlüğü sınırlandırmaktadır. Bu noktada, ekonomik sektörler arasında bağı oluşturan halka tarıma dayalı sanayilerdir. Tarıma Dayalı sanayilerin alt kollarından olan Tekstil ve Hazır Giyim ürünleri ihracatında ilk sırayı alırken Gıda Sanayi üçüncü sırada yer almaktadır. Türk dış ticaretinde bu kadar önemli bir yere sahip olan Tarıma Dayalı sanayinin dünya ihracatında daha büyük pay alabilmesi için uluslararası rekabet gücünü artırması gerekir. Bunun için dışa bağımlılığı en az olan tarım sektörünün mevcut sorunlarını ortaya koyan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

TÜİK dış ticaret verileri incelendiğinde; Türkiye'de 2012 yılı Şubat ayında, toplam 11.748 milyon dolar gerçekleşen ihracat değerinin, 2013 yılı

Ocak-Şubat ayında 23.934 milyon dolar'a yükselmiş olduğu görülmektedir. 2012 yılı Şubat ayında tarım ve ormancılığın ihracattan aldığı pay %3.8 iken, 2013 yılında %4.0'e yükselmiştir. 2012 yılı Şubat ayında imalat sektörünün ihracattaki payı %93.8 gerçekleşirken, 2013 yılı Şubat ayında %93.3 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2013). Bu istatistiklerden yola çıkarak ihracatta tarımın payının azalırken, sanayinin ihracat payının yükselmesini tarım sektörünün öneminin azaldığının bir göstergesi olarak yorumlamak yanlıştır. Çünkü ülke ekonomilerinin kalkınma ve gelişmelerini sağlayabilmeleri için gerekli şart; tarım ve sanayi sektörünün birbirine paralel olarak gelişme göstermesidir. Günümüzde birçok gelişmiş ülkede sanayi ve hizmetler sektörünün önemli bir paya sahipken, aynı ülkede tarım sektöründe gelişmiş olduğu görülmektedir (Kızıloğlu, 2004: 539).

Tarım sektörü, hem AB, hem de Türkiye için özel bir öneme sahiptir. Tarım, Türkiye AB Gümrük Birliği sürecine dahil edilmemiş ve Türk tarımının AB ortak tarım politikası ile bütünleşme sürecinde belli bir zaman belirlenmemiştir. OTP'ye uyumda AB ile Türkiye arasında bütünleşme sürecinde hassas konulardan birini tarım sektörü oluşturmaktadır. AB uyum sürecinde, kaynakların etkin kullanımı ilkesi çerçevesinde ekonomik, sosyal, çevresel ve uluslararası gelişmeler boyutunu bütün olarak ele alan örgütlü, rekabet gücü yüksek, sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması doğrultusunda 2006-2010 dönemlerini kapsayan tarım stratejisi belgesi oluşturulmuştur (DPT,2004:1).

Tarım sektörü en eski ve köklü sektör olmasına karşın algılamada yanılmalar olmaktadır. Sanayi devrimi ile beraber tükenen ya da yanlış kullanılan doğal kaynaklar, yok edilen çevre ve gıdalara dayalı hastalıklar; gelecekte en önemli konunun yine insan yaşamı ve temel gıdaların temini olacağı gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Artan dünya nüfusu aynı zamanda çevre sağlığını tehdit etmekte olup nüfus artışının önemli bir bölümünün gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşecek olması ve ek olarak bu ülkelerde de önemli düzeyde çevre kirliliği artışı olacağını da göstermektedir. Sanayi atıkları ve doğanın korunmamasına bağlı olarak artan çevre kirliliği küresel ısınmayı ve iklim değişikliklerini hızlandıracaktır. Artan sıcaklıklar, daha şiddetli kuraklıkları da beraberinde getirebilecektir. Küresel ısınmanın etkilerinin yanı sıra nüfus artışına bağlı olarak dünya genelinde gıda talebinin artması, bir taraftan gıda fiyatları üzerinde baskı oluşturabilecekken diğer taraftan gıda ihracatçısı gelişmiş ülkelerin artan talebi karşılayamayacak olması nedeniyle gelişmekte olan ülkeler için fırsat haline gelebilecektir.

Gelecekte önemi daha da artacak tarım sektörü için Türkiye'de; 9. Kalkınma Planı (2007-2013) belgesinde belirlenen beş Ekonomik ve Sosyal Gelişme Ekseninden biri olan "Rekabet Gücünün Arttırılması" kapsamındaki 10 stratejik amaçtan biri olup "Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi" olarak belirlenmiştir. 9. Kalkınma Planı, "İstikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye" vizyonu ve Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) çerçevesinde hazırlanmıştır. Birinci Tarım Sektörü Vizyon Stratejilerinin tespitinde 9. Kalkınma Planı öncesi ve sonrası dönemde bu yönde hazırlanan plan ve çalışmalar da dikkate alınmıştır. Bu planların tamamında sektörün rekabet gücünün artırılması özellikle vurgulanmaktadır. Tarım sektörünün uluslararası arenadaki rekabet gücünü ortaya koymaya

yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmasından yola çıkarak çalışmada sektörün AB ülkeleri karşısında hububat- baklagil ve yaş sebze-meyve alt sektörlerindeki rekabet gücünün belirlenmesi ve mevcut durumun ortaya konması amaçlanmıştır. Böylece sektörün mevcut durumunu statik bir analiz ile ortaya koyulmak yerine, tarımsal ürünlerin zaman içindeki rekabet gücü değişimlerinin belirlenerek gelecek döneme ilişkin dinamik bir kestirim yapılması amaçlanmıştır.

3.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bu bölümde, tarım sektörü rekabet gücünü ele alan uluslararası ve ulusal literatür çalışmalarının özetlerine yer verilmiştir.

Bojnec (2001), çalışmasında ulusal ve uluslararası düzeyde tarım ticaretini ele almış, Grubel- Lloyd endeks yöntemi ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi kullanılarak dünya tarım ticaretinde öne çıkan AB-15, NAFTA, Asya ülkeleri ile Afrika, Güney Amerika ve Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri analize dahil edilmiştir. Çalışmada Grubel-Llyod yöntemi ile AB-15 ve MDA ülkelerinin tarım sektörlerinin uzmanlaşma düzeyi ölçülmüş ve uzmanlaşma türü GL endeksine göre endüstri-içi olarak belirtilmiştir. Çalışmanın sonunda Güney Amerika ülkeleri tarımsal ürünlerde açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahipken, AKÜ endeksine göre NAFTA ve AB-15 ülkelerinin belirgin bir avantaja veya dezavantaja sahip olduğu tespit edilememiştir. Asya ülkelerinde tarımsal ürünlerde açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahipken, merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu belirlenmiştir. Ayrıca MDAÜ'lerin tamamına yakınının tarımsal ürünlerde net ihracatçı konumda oldukları vurgulanmıştır.

Karakaya ve Özgen (2002) çalışmasında, Türkiye ve AB arasındaki ekonomik bütünleşmenin ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerini ele almıştır. AB ve Türkiye'nin ihracat yapıları farklı olduğu, bunun yanında Türkiye'nin AB'ye katılımının diğer birlik üyesi olan güney ülkelerin ticaretini etkileme durumu incelenmiştir. Çalışmanın sonunda Türkiye'nin tam üyeliği güney ülkelerinin ihracatını olumsuz yönde etkileyeceğini belirlenmiştir.

Akgüngör vd. (2002), çalışmasında, 1994-1997 dönemi için, Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ölçümü, görelî ihracat endeksi ve ihracat benzerlik endeksi kullanılarak AB'de Türkiye meyve ve sebze işleme sanayisindeki rakip ülkeleri incelenmiştir. Özellikle çalışmada, Türkiye'nin domates, greyfurt ve turunçgiller işleme sanayi ürünlerinin rekabet gücü üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonunda ihracat benzerlik endeksine göre Türkiye'nin Birlik pazarında rakipleri Yunanistan, İspanya ve Portekiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada AKÜ ve ihracat benzerlik endeks değerleri, Türkiye'nin rekabet gücünün greyfurt işleme sanayisinde İspanya ile Portekiz'den düşük olduğunu, aynı zamanda turunçgiller ihracatında Yunanistan ile Portekiz'den yüksek olduğunu belirlenmiştir. Türkiye'nin domates işleme sanayinde yüksek rekabet gücüne sahip olmadığı da çalışmada elde edilen başka bir sonuçtur.

Fertö ve Hubbard (2003), çalışmalarında, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı ile Macaristan'ın AB'ne karşı tarım ürünlerinde rekabet gücünü ölçmeyi amaçlamakta olup, 1992-1998 dönemi için toplam 22 ürün grubu ele almıştır. Çalışmada Macaristan'ın toplam 11 üründe karşılaştırmalı

avantaja sahip olduğu, bu ürünlerin canlı hayvanlar, et, tahıl, meyve ve sebze, seker, içki, yağlı tohumlar, mantar ve odun, hayvansal ve bitkisel hammaddeler, hayvansal ve bitkisel yağlardan oluştuğu belirlenmiştir. Aynı zamanda bu ürünler için uluslar arası rekabet gücüne sahip olduğu da belirlenmiştir. Analiz sonucuna göre Macaristan'ın AB'ye üyeliği ile Pazar fiyatlarına uyum sağlayacağı OTP kapsamında üreticilere verilen doğrudan gelir desteklerinden yararlanacağından açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün artacağı belirtilmiştir.

Yılmaz (2003), çalışmasında; açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler, görelî ihracat performansı ve ihracat benzerlik endeksi (ES) yöntemlerini kullanarak Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü ve AB-15 ülkelerinin dış ticarete uzmanlaşma durumunu değerlendirmiştir. Çalışmada Türkiye'nin hammadde ve emek yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip, araştırmaya dayalı ürünlerde dayalı ürünlerde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin Romanya, Polonya ve Bulgaristan ile aynı ihracat yapısına sahipken, Çek Cumhuriyeti ve Bulgaristan ülkelerine kıyasla sermaye yoğun mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Utkulu ve Seymen (2004) yaptıkları çalışmalarında 1990-2003 dönemi için Türkiye'nin AB'ye karşı rekabet gücünü belirlemek için AKÜ endeksinden yararlanmışlardır. Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü hem uluslararası, hem de iki taraflı düzeyde ölçmüşlerdir. AKÜ uluslararası düzeyde hesaplamada Türkiye AB'nin dünya ile ticaret yaptığı, ikili düzeyde hesaplanırken ise AB ile Türkiye arasında ticaretin yapıldığı kabul edilmiştir. Çalışmanın sonunda sahip sektörler; meyve ve sebze, şeker ve bal, tütün, yağlı tohumlar sektöründe açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğumuz belirlenmiştir. Türkiye'nin AB'ye karşı dünya piyasalarında zaman içinde şeker ve şeker ürünlerinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu da vurgulanmıştır. AB'ye karşı dünya piyasasında canlı hayvanlar, balık, meyve ve sebzeler, çay, kahve, tütün, yağlı tohumlar, ham hayvansal ve bitkisel maddeler, ham gübre ve ham mineraller, işlenmiş hayvansal ve bitkisel yağlar için AKÜ endeksinin zaman içinde azaldığı belirlenmiştir.

Çoban ve Çoban (2004) çalışmasında, globalleşme endeksi yardımıyla AB karşısında Türkiye'nin rekabet gücünü ortaya koymuştur. Çalışmanın sonunda, rekabet gücü sıralamasında 1970-2001 döneminde Lüksemburg'un ilk sırada yer alırken, bu sırayı İrlanda, Hollanda, Avusturya ve Danimarka'nın takip ettiği tespit edilmiştir. Aynı dönemde AB ülkeleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin oldukça arka sıralarda yer aldıkları belirlenmiştir. 1970-1985 döneminde globalleşme endeksi ortalaması AB ülkeleri için 3.55, 1986-2001 döneminde 4.23 ve 1970-2001 döneminde ise 3.89 olduğu çalışmada belirlenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan ve son dönemlerde AB'ne üyelik süreci konusundaki tartışmaların yoğunlaştığı Türkiye'nin ise her üç dönemde de son sırada yer alırken Gümrük Birliği'nin gerçekleştiği 1996 yılından itibaren Türkiye'nin rekabet gücünde bir artış trendini yakalandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kök ve Çoban(2005) tarafından yapılan çalışmada, 1989-2001 dönemi için Türkiye'nin AB pazarında tekstil ve hazır giyim sektörlerindeki rekabet gücü ortaya koyulmak istenmiştir. Türkiye'nin hem tekstil, hem de hazır giyim

ihracatında AB karşısında rekabet gücüne sahip olduğu fakat son yıllarda rekabet gücünün azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Miral (2006) çalışmasında, Türk yaş meyve- sebze sektörünün AB'ye karşı rekabet gücünün mevcut durumunu ortaya koymayı amaçlamıştır. 1994-2005 döneminin ele alındığı çalışmada, rekabet gücü analizi açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi (AKÜ) ile ölçülmüştür. Araştırma bulgularına göre, Türk yaş meyve-sebze sektörünün AB karşısında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu özellikle Greyfurt, turuncgiller ve ceviz AKÜ değeri en yüksek çıkan ürünler olduğu belirlenmiştir.

Çoban vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'deki tarım sektörünün AB ülkeleri karşısındaki sektörel rekabet gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi yardımıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Analiz sonucunda, Türkiye'nin meyve- sebze, şeker-bal ve şeker hammaddesi ürün grupları ticaretin de yüksek rekabet gücüne sahip olduğu, canlı hayvan ürün grubunda ise oldukça düşük rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çakmak (2010), çalışmasında Türkiye tekstil ve hazır giyim sektörünün karşılaştırmalı üstünlük ve rekabet gücünü ortaya koymak için Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler endeksi ve Vollrath'ın endeksi hesaplanmıştır. Çalışma da, Balassa endeksinin sonuçlarına göre gerek SITC iki, gerekse de üç haneli ürün gruplarında, dünya piyasasında rekabet gücü oldukça yüksek olan Türkiye'nin, Vollrath'ın endeks sonuçlarına göre SITC iki haneli ürün gruplarında rekabet gücü daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ancak gerek AKÜ gerekse de görelî ihracat ve görelî ticari avantaj indekslerinin göstermektedir ki, hazır giyim (konfeksiyon) ve aksesuarlarının yer aldığı SITC 84 grubunun dünya piyasalarında rekabet gücü, SITC 65 dokumacılık grubundan oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Ancak son yıllarda hemen hemen tüm ürün gruplarının rekabet gücünde önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin başta AB olmak üzere Dünya piyasalarında sahip olduğu rekabet gücünü kaybetmemesi için, teknolojik gelişme ve AR-GE'ye önem vermesi ve verimlilik artışı sağlaması gerektiği vurgulanmıştır.

Şahinli (2011), çalışmasında Türkiye pamuk sektörünün uluslararası alandaki rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (AKÜ) ile tüm alt gruplar için hesaplanmıştır. Çalışmada 2001-2009 dönemi verileri kullanılarak, Türkiye'nin ihracat oranlarının yüksek olduğu endüstriyel ürünler arasında yer alan pamuk ve pamuk ürünleri için yapılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksine göre; 52, 5208, 5205, 5209, 5211, 5210, 5206, 5202, 5204, 5207 kodlu ürünlerde Türkiye'nin pamuk ve pamuk ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak 5201, 5212 ve 5203 kodlu ürünlerde, bazı yıllarda karşılaştırmalı üstünlüğün söz konusu olmadığı görülmüştür.

Erkan (2012), 1993-2010 dönemin de Türkiye'nin geleneksel ihraç tarım ürünlerindeki uzmanlaşma düzeyinin belirlenmesini amaçlayan çalışmada; 7 ürünün (kuru incir, kuru üzüm, kuru kayısı, fındık, antep fıstığı, ceviz, badem) ihracatına ilişkin uzmanlaşma ve rekabet gücü endeksleri hesaplanmıştır. Bu çerçevede, ihracat payı, ihracat- ithalat oranı endeksi, net ticaret endeksi, Vollrath'ın nispi ihracat avantajı endeksi ve Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi ele alınmıştır. Sözü edilen endeks

sonuçlarına göre, geleneksel ihraç tarım ürünlerinin 5'inde (incir, kuru üzüm, fındık, antep fıstığı, kuru kayısı) uzmanlaşma ve rekabet avantajı mevcut olup 2'sinde de (badem, ceviz) uzmanlaşma olmadığı ve rekabet dezavantajı söz konusu olduğu belirlenmiştir.

4. VERİ SETİ VE YÖNTEM

4.1. VERİ SETİ

21. yüzyıl'da sadece ulusal düzeyde yapılan sektörel rekabet analizleri ülke ekonomilerinin mevcut durumunu ortaya koymada yeterli olamamaktadır. Bu çerçevede son yıllarda ülke ekonomilerinin, dünya ekonomisi ve farklı ülke grupları içindeki yeri göz önünde bulundurulduğu ve ulusal rekabet gücünün uluslararası rekabet koşullarının ele alındığı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Uluslararası rekabet gücünü ölçmede literatürde birbirinden farklı birçok yöntem kullanılmaktadır. Bu bölümde karşılaştırmalı üstünlüklere dayalı olarak geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi hesaplanarak Türkiye'nin önemli dış ticaret ortağı olan AB-27 ülkeleri karşısındaki rekabet gücü ortaya konmak istenmiştir. Çalışmanın sonunda Türkiye'nin hububat ve baklagil ve yaş meyve-sebze alt sektörünün, AB pazarı karşısında açıklanmış karşılaştırmalı avantaja ya da dezavantaja sahip olup olmadığının belirlenmesi hedeflenmektedir. Ayrıca çalışmada ulusal ve uluslararası literatürde rekabet gücünü inceleyen çalışmalara ait literatür özeti ile rekabet gücü konusundaki örnek çalışmalardan yola çıkılarak özgün bir değer oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmada 1994-2011 dönemi esas alınmıştır. Çalışmada kullanılan 1994-2011 dönemine ait veriler FAO (Food and Agricultural Organization) sitesinden derlenmiştir.

4.2. YÖNTEM

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisini literatüre ilk kazandıran isim Liesner(1958)'dir (Liesner, 1958:302-316). Bu teoriyi ile İngiltere'nin Avrupa Ortak Pazarı (AET) karşısındaki karşılaştırmalı üstünlüğünü ortaya koymak için kullanan Liesner (1958) basit AKÜ ölçüsünü kullanmıştır.

$$AKÜ = X_{ij} / X_{nj}$$

Bu formülde X_{ij} i ülkesinin j malı ihracatını gösterirken, X_{nj} ise n ülke yada ülke grubunun j malı ihracatını göstermektedir.

Bu yaklaşım daha sonra Balassa (1965) tarafından geliştirilmiş olup ulusal ve uluslararası birçok literatürde rekabet gücünü açıklamada en yaygın olarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yöntemi kullanılmaktadır. AKÜ endeksi, uluslararası ticarete uzmanlaşmayı değerlendirmede kullanılmış, ayrıca uygulamada faktör gelirleri ve yoğunluklarının rolünün belirlenmesinde de kullanılmaktadır (Kum,1999:167).

Endeks ülkenin belirli bir sektör veya belirli bir mal grubunun toplam ihracat oranının, aynı sektör veya aynı mal grubunun dünyadaki veya herhangi bir ülke grubundaki payını göstermektedir. Başka bir ifadeyle bir ülkenin sektör ve belirli bir mal grubunun dünya ve farklı bir ülke grubundaki uzmanlaşma düzeyini ortaya koyan belirleyici bir göstergedir.

AKÜ endeksi;

$$AKÜ = (X_{ij}/X_{nj}) / (X_{it}/X_{nt})$$

X_{ij} = i ülkesinin j malı ihracatı

X_{nj} = n ülke grubunun j malı ihracatı

X_{it} = i ülkesinin toplam sektör ihracatı

X_{nt} = n ülke grubunun toplam sektör ihracatı

AKÜ endeksi sonuçlarının yorumlanmasında; (Coxhead,2007:1109);

$AKÜ > 1$; ise i ülkesinin t döneminde j malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya veya ülke grubu ihracatındaki payından büyüktür. Başka bir ifade ile ülke söz konusu üründe (sektörde) açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup uzmanlaşmıştır.

$AKÜ < 1$; ise i ülkesinin t döneminde j malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya veya ülke grubu ihracatındaki payından küçüktür. Başka bir ifade ile ülke söz konusu üründe (sektörde) açıklanmış karşılaştırmalı dezavantaja sahip olup uzmanlaşma gerçekleşmemiştir.

$AKÜ = 1$; ise i ülkesinin t döneminde j malı (sektörü) ihracatı payı, aynı dönemde toplam dünya veya ülke grubu ihracatındaki payına eşittir. Başka bir ifade ile ülke söz konusu üründe (sektörde) uzmanlaşma seviyesi, dünyanın uzmanlaşmasıyla aynı düzeyde gerçekleşmiştir.

Hinlopen (2001); tarafından karşılaştırmalı üstünlüğün gücünü göstermek amacıyla AKÜ katsayısını, dört aşamada sınıflandırmıştır.

$0 \leq AKÜ \leq 1$; karşılaştırmalı üstünlük yok,

$1 < AKÜ \leq 2$; zayıf derecede karşılaştırmalı üstünlük var,

$2 < AKÜ < 3$; orta derecede karşılaştırmalı üstünlük var,

$3 < AKÜ$; güçlü karşılaştırmalı üstünlük var şeklinde sınıflandırmıştır.

5. ANALİZ BULGULARI

Ulusal literatürde tarım sektörünün rekabet gücünü ortaya koyan farklı metotların uygulandığı birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak yapılan çalışmaların birçoğunda sadece tek bir ülke grubunun yada tek bir ürün grubunun dikkate alındığı görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de tarım sektörünün, temel alt sektörü olan ve hububat-baklagil alt sektörünün dikkate alındığı kapsamlı bir analiz yapılmaktadır. Böylece Türkiye’de hububat - baklagil alt sektörünün, AB pazarı karşısındaki rekabet gücü ortaya konulmuş ve bölgesel politika önerilerinin oluşturulması da mümkün olmuştur.

Çalışmada ilk olarak Balassa(1965) tarafından geliştirilen literatürde rekabet gücünü açıklamada en yaygın olarak kullanılan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yönteminden yararlanılmıştır. Türkiye hububat - baklagil alt sektörlerinin AB pazarı karşısındaki rekabet gücünü ortaya koyan AKÜ endeksi sonuçları Tablo-1’de verilmektedir.

Tablo-1. AB Pazarı Karşısında Türkiye Hububat-Baklagil Alt Sektörlerine Ait AKÜ Endeksi Sonuçları

	Kuru Fasulye	Nohut	Mercimek	Buğday unu	Buğday	Arpa	Mısır
1990	19,80	2662,7	1281,49	2,05	0,06	0,11	0,16
1991	1,92	512,19	161,49	1,59	1,04	0,78	0,02
1992	2,15	314,90	138,79	1,07	1,48	0,66	0,01
1993	4,59	629,53	543,38	2,21	0,68	0,81	0,17
1994	1,57	261,86	353,77	1,99	0,71	1,41	0,16
1995	2,72	224,30	228,10	3,44	0,22	2,10	0,01
1996	25,97	427,02	557,63	4,16	0,01	0,55	0,02
1997	24,08	792,90	201,18	3,93	0,01	1,38	0,03
1998	7,00	161,37	165,59	1,30	0,66	2,83	0,01
1999	6,55	179,12	110,12	1,23	1,39	0,50	0,01
2000	2,88	71,76	120,14	2,09	1,46	0,31	0,01
2001	14,32	274,70	250,80	1,43	1,19	0,48	0,03
2002	6,30	359,64	232,57	3,03	0,07	3,02	0,03
2003	8,30	432,89	280,94	6,01	0,00	1,27	0,04
2004	4,31	281,71	216,31	8,69	0,00	0,00	0,04
2005	0,32	166,56	81,85	10,68	0,18	0,41	0,19
2006	0,58	129,53	208,63	6,88	0,37	0,79	0,32
2007	0,50	112,76	170,65	11,37	0,02	0,49	0,02
2008	0,88	203,36	83,90	14,75	0,01	0,00	0,04
2009	2,69	133,55	103,88	12,33	0,14	0,68	0,44
2010	0,23	70,78	149,04	11,24	0,45	0,73	0,01
2011	0,25	48,94	194,16	15,41	0,00	0,01	0,02

Mercimek, fasulye ve nohut ürünlerini içine alan baklagil alt sektörü, dünya da iki milyardan fazla insan için protein kaynağı olup, yaklaşık 60 milyon ton üretim ve 40 milyar dolarlık piyasa değerine sahip bir ürün grubudur. Baklagiller üretiminde, kuru fasulye üretiminde Brezilya, nohut üretiminde Hindistan, mercimek üretiminde ise Kanada'nın ilk sırada yer aldığı bilinmektedir (TEPGE,2012:2).

Türkiye'de baklagil üretimi, ülke ihtiyacını karşılayacak düzeyde olup büyük bir bölümü iç tüketime yönelik olarak kullanılmaktadır. 2012 yılında 4,2 milyon dekar nohut, 2,1 milyon dekar kırmızı mercimek, 2,3 bin dekar yeşil mercimek ve 932 bin dekar kuru fasulye ekimi gerçekleşmiştir (TİGEM, 2013: 26). Türkiye, baklagil ihracatı özellikle Ortadoğu ülkeleri, Batı Avrupa ülkeleri, **Türkiye Hububat Ve Baklagil Alt Sektörünün Avrupa Birliği Pazarı Karşısındaki Rekabet Gücü**

Kuzey Afrika ülkeleri ve Güney Asya ülkelerine yapılmaktadır. Türkiye'nin rekabet üstünlüğünün olduğu ülkeler arasında Sri Lanka, Irak, Kuveyt, Mısır, İngiltere, Suudi Arabistan, Almanya ve Ürdün yer almaktadır.

Baklagiller grubunda yer alan fasulye, nohut ve mercimek için AKÜ endeksi sonuçları incelendiğinde, AB pazarında baklagiller alt sektörünün yüksek rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir. AKÜ endeksi sonuçlarına göre, Türkiye'nin özellikle mercimek ve nohut grubunda yüksek rekabet gücüne sahip olduğu, ancak yıllar içerisinde dönemsel dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Bazı ülkelerin üretim durumlarında görülen artışların yanı sıra Türkiye'de sertifikalı tohum kullanımının oldukça yetersiz olması nedeniyle baklagil üretiminde verim düşüklüğü özellikle mercimek üretiminde ciddi azalmalar yaşanmasına sebep olmuştur. Baklagiller üretimindeki düşüş, özellikle yeşil ve kırmızı mercimek dış ticaretinde dalgalanmalara da neden olmuştur. Gerek diğer ülkelerin üretimlerini ve verimlerini artırarak düşük fiyatlarla dünya piyasalarına girmeye başlamaları, gerekse Türkiye'de mercimek üretiminde dönemsel azalmaların yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca 1994 yılında Türkiye'de Dahilde İşleme Rejiminin (DİR) işlerlik kazanması, ülkenin tarım ihracatının azalmasına, ithalatının ise artmasına neden olmuştur. Bu gelişme birçok ürün gibi mercimek ticaretini de olumsuz etkilemiştir. 2008 yılında olumsuz hava koşullarının yaşanması da özellikle kırmızı mercimek rekabet gücünün önemli ölçüde azalmasına neden olan bir başka etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu azalma mercimek üretiminin 508 bin ton'dan 112 bin ton'a kadar azalmasına ve kırmızı mercimek ithalatının 223 milyon dolar'a yükselerek rekor düzeye ulaşmasına neden olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Türkiye'nin mercimek ve nohut üretiminde AB pazarı karşısındaki rekabet gücünün oldukça yüksek olduğu ve ticari rekabet üstünlüğüne sahip olduğu görülmektedir.

Baklagil ürün grubunda yer alan bir başka ürün ise kuru fasulyedir. Küresel iklim değişikliği başta olmak üzere, üretimi olumsuz etkileyen faktörlerden dolayı gelecek 20 yıl boyunca özellikle kuru gıda ürünlerinin fiyatlarında önemli yükselmeler yaşanması beklenmektedir. Dünya piyasaları ile karşılaştırıldığında, Türkiye'de maliyetlerin oldukça yüksek olması uluslararası pazardaki rekabetimizi olumsuz etkilemektedir. Bu çerçevede 2000'li yıllarda kuru fasulye ürününün de bu olumsuz süreçten etkilendiği ve rekabet gücünü kaybetmeye başladığı görülmektedir. AKÜ endeksi sonuçları incelendiğinde, 2000'li yıllardan itibaren kuru fasulye ticaretinin AB pazarı karşısında rekabet gücü avantajını kaybettiği Tablo-1'den görülmekte olup AB ülkeleri karşısında açıklanmış karşılaştırmalı rekabetçi dezavantajlı duruma geçtiği görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde üreticilere sağlanan desteklerin yanı sıra baklagiller grubuna ait araştırma ve geliştirme (AR-GE) çalışmalarını güçlendirmesi yoluyla önemli miktarlarda üretim artışlarının gerçekleştiği bilinmektedir (TEPGE, 2012:4). Bu bağlamda Türkiye'de de baklagiller grubunda rekabet üstünlüğünün devamı için üreticilerde sertifikalı tohum kullanımının teşvik edilmesi ve bu üreticilere verilen desteklerin artırılması gerektiğini söylemek mümkündür.

Tarımda hububat grubu; ilk çağlardan beri insanlar tarafından en fazla üretilen ve tüketilen besin grubu olması nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Beslenme açısından en önemli ürün grubu olan hububat grubunda; buğday,

mısır, pirinç, arpa, yulaf, çavdar, darı ve diğer ürünler yer almaktadır. Dünyada en fazla ekimi yapılan ürün olan buğdayın toplam ekim alanı azalmaktadır. En fazla ekim Hindistan, Çin ve Rusya'da gerçekleşmektedir. Buğday ekim alanlarının azalmasına rağmen dünyadaki toplam buğday üretimi artmaktadır. Bunun nedeni birim alan başına buğday verimliliğinin artmasıdır (TEPAV,2012:5-6). 30 Ağustos 2013 tarihinde yayınlanan Uluslararası Hububat Konsey raporuna göre 2014 yılında dünyada buğday üretiminin 691 milyon ton, tüketiminin 688 milyon ton ve ticaretinin ise 141 milyon ton olacağı ön görülmektedir. Rusya ve Kazakistan başta olmak üzere AB ülkeleri, Ukrayna, Avustralya, Türkiye, Kanada ve Arjantin ülkelerinde 2013 yılı buğday üretiminde önemli artışların yaşandığı bir yıl olmuştur. Çin'de 2013 yılında buğday üretimi 2011-2012 dönemindeki seviyesinde sabit kalarak 121 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Geçen yıla göre Rusya'nın buğday üretimi %43, Ukrayna'nın üretimi ise %36 artış göstermiştir. Kazakistan buğday üretimini ikiye katlayarak 9 milyon ton seviyelerinden, 17 milyon ton'a çıkarmıştır. AB ülkeleri ise 2013 yılında yaklaşık 8 milyon ton üretim artışı göstermiş ve en büyük paya sahip ülkeler İspanya, Almanya ve Fransa olmuştur. Ayrıca yaklaşık 3,5 milyon ton buğday üretimi artışıyla geçen seneki üretim seviyesini % 15 artıran Avustralya'yı; 2.30 milyon ton artışla Kanada takip etmiştir (TMO,2013:2-3).

Dünyada buğday tüketiminin sürekli arttığı görülmektedir. En çok buğday tüketen ülkelerin başında Çin, AB ülkeleri ve Hindistan yer almaktadır. Dünya'da 2012 yılında 154 milyon ton buğday ihracatının yaklaşık 30 milyon ton'u ABD, 22 milyon ton'u AB, 20 milyon ton'u Kanada, 17 milyon tonu Rusya ve 10 milyon ton'u Ukrayna tarafından gerçekleştirilmiştir. 2006-2007 döneminde dünya buğday fiyatı artış seyri gösterirken, 2007-2008 döneminde en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2008-2009 ve 2009-2010 dönemlerinde dünya buğday fiyatları azalış eğilimine girmiştir. Bu azalış 2010-2011 döneminde yerini artışa bırakmıştır.

Türkiye, hububat üretimi için elverişli bir ortama sahip, düşük sıcaklık ve bol nemli iklimi ve aynı zamanda humus yönünden zengin toprağı sayesinde, dünyanın önde gelen hububat üreticileri arasında yer almaktadır. Hububat ürün grubu içerisinde en fazla ekim alanı buğdaya aittir. Türkiye'de buğday ekili alanların büyüklüğü ve üretimi; yıldan yıla kentleşme, sanayileşme ve toprak erozyonu nedeniyle azalma eğilimi göstermektedir. Türkiye'de 2012 yılında yaklaşık 33,4 milyon ton hububat üretilmiştir. Bu üretimin büyük kısmını buğday üretimi oluştururken; bu sırayı arpa, mısır ve çeltik takip etmiştir. Türkiye için 2013 yılı buğday üretimi; ABD Tarım Bakanlığı tarafından 17,5 milyon ton, Türkiye Gıda Tarım Bakanlığı tarafından 22 milyon ton, TUSAF tarafından ise 18 milyon ton tahmin edilmiştir. 2013 yılı Türkiye buğday üretimi 2.50 milyon ton üretim artış göstererek 18 milyon ton'a ulaşmış ve tahminlere yakın üretim gerçekleştirilmiştir (TUSAF,2013:1-8).

Türkiye'de hububat ürün grubuna yönelik uygulanan ithal ikameci politika nedeniyle ithalat miktarında önemli ölçüde artışlar yaşanmıştır (EB,2013:1-2). 2000 ve 2001 yılları hariç tutulursa, Türkiye, 1996 yılından bu yana net buğday ithalatçı ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin, 2006 yılından bu tarafa gerçekleştirdiği buğday ithalatı ağırlıklı olarak DİR kapsamındadır. 2007 yılında yaşanan hızlı ithalat artışının temel nedeni, yaşanan kuraklıktır. Buğday ithalatının yüksek olmasının bir diğer nedeni ise sanayicilerin protein

değeri yüksek buğdayı ithal edip, yarı mamul olarak un ya da nihai mamul olarak unlu mamulleri ihraç etmeleridir. Türkiye'nin buğday ithalatı, 1996 yılında 450 milyon dolardan, yaklaşık dört kat artarak 2011 yılında 1,6 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin en çok buğday ithalatı yaptığı ülkeler arasında Rusya, ABD, Ukrayna, Kazakistan ve Brezilya yer almaktadır. 2012 yılında hububat ithalat değeri yaklaşık olarak 1,5 milyar dolar olup bunun 1,1 milyar dolarını buğday ithalatından oluşturmaktadır.

Türkiye'nin buğday ve buğday unu ticaretinde AB pazarı karşısındaki rekabet gücünü ortaya koyan endekslerden biri olan AKÜ endeksi sonuçları Tablo-1'de verilmektedir. Tablo-1 incelendiğinde; 2001 yılına kadar rekabet gücünde dönemsel dalgalanmaların yaşandığı, belirli dönemlerde ise rekabet üstünlüğünün olduğu görülmektedir. Ancak 2001 yılından itibaren sektörün buğdayda rekabet üstünlüğünü kaybederken, buğday unu ticaretinde rekabet üstünlüğünü artırdığı görülmektedir. 1990-2011 döneminde özellikle 2001 yılından sonra buğday unu ticaretinde, AB pazarında Türkiye'nin yüksek rekabet üstünlüğünün olduğu görülmektedir.

Buğday ve buğday unu için endeks sonuçlarına bakıldığında; buğday üretim kapasitesinin yüksek olmasına rağmen, üretilen buğdayın düşük kalitede olduğu görülmektedir. Bu durum uluslararası ticarete Türkiye'nin rekabetini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle üreticilere yüksek kaliteli buğday üretimi konusunda farkındalık yaratılması, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından teşviklerin artırılması ve ithal ikameye dayanan buğday politikası yerine tekrar rekabet üstünlüğünü sağlayabileceğimiz etkin önlemlerin alınmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Hububat ürün grubu içerisinde yer alan arpa, doğrudan insan tüketimine yönelik bir ürün değildir. Ancak hayvancılık sektörü açısından doğrudan tüketilme özelliğine sahip olup, aynı zamanda karma yem ve malt sanayisinde de önemli bir hammadDEDİR (TEPGE,2007:2). AB ülkeleri, ABD, Rusya ve Kanada'nın arpa üretiminde öne çıkan ülkelerdendir. Türkiye arpa verimliliği açısından değerlendirildiğinde beşinci sırada yer aldığı görülmektedir. Dünyada 2011-2012 döneminde 134,3 milyon ton arpa üretimi gerçekleştirilmiştir. Rusya ve Ukrayna'daki yaşanan kuraklık nedeniyle bu üretimin 2012-2013 döneminde %3 azalarak, 130,1 milyon ton seviyesine düşeceği tahmin edilmektedir (TMO,2012:5).

Türkiye'de 2011 yılında 33,4 milyon ton hububat üretiminin % 21'ini arpa üretimi oluşturmaktadır. Tablo-1'de yer alan AKÜ endeks sonuçları arpa için incelendiğinde; 1980'li yıllara kadar arpa ticaretinde net ihracatçı olan Türkiye'nin 1990-2011 döneminde AB pazarı karşısında rekabet üstünlüğünü kaybettiği görülmektedir. Bu durum, ülkenin arpa üretiminde kendi kendine yeterliliğini sağladığı, ancak yüksek bir ticari avantaja sahip olmadığının bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir.

Mısır bitkisi, insan gıdası ve hayvan yemi olarak kullanılmasının yanı sıra, sanayide birçok ürünün ham maddesi olarak tüketilmektedir. Gelişmiş ülkelerde tüketilen mısırın büyük bir kısmı hayvan yemi olarak kullanılırken, gelişmekte olan ülkelerde çok büyük bir kısmı gıda maddesi olarak tüketilmektedir. Dünya'da üretilen mısırın %60'ı hayvan yemi, %20'si insan gıdası olarak doğrudan tüketim, %10'u işlenmiş gıda ve %10'u diğer tüketimler ile tohumluk olarak kullanılmaktadır.

Mısır kullanım çeşitliliğinin yanı sıra artan nüfus, işlenmiş ürünlere olan talep artışı, sağlıklı yaşam isteği, hayvansal üretimin artışı ve endüstrinin çeşitli kollarına (gıda, yem, nişasta, kozmetik, tohumluk, çerez, dondurulmuş gıda) yönelik talebin sürekli artması nedeniyle mısır üretim miktarının artırılması gerekmektedir. Dünya mısır piyasasındaki gelişmeler son beş yılda üç ana faktöre bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bunlar; Biyoetanol ve yem talebindeki artış, kuraklık gibi iklimsel faktörler, tarımsal ürün fiyatlarındaki yükselmelerdir. Biyoyakıtların, enerji sektöründe kullanımı hızla yaygınlaşmaktadır. Bunun için bazı ülkeler vergi istisnaları başta olmak üzere teşviklerle biyoyakıt üretimini desteklemekte, harmanlama oranlarını artırmaktadır. Bu nedenle petrol alternatifi ürünler arasında öne çıkan biyoetanolün de içerisinde bulunduğu endüstriyel amaçlı mısır tüketim ve talebini her geçen gün artırmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler başta olmak üzere enerji ihtiyaçlarını karşılamada yenilenebilir enerjinin payını artırmak isteyen ülkelerin etanol gibi alternatif yakıtları vergi avantajları gibi uygulamalarla desteklemesi bu artışın gelecekte de devam edeceğini göstermektedir (OECD, 2011, Taşdan vd. 2011). Etanol amaçlı mısır kullanımında ABD ve Brezilya ilk sıralarda yer almaktadır. ABD'de son 5 yılda etanol talebindeki artış nedeniyle 2000-2010 döneminde mısır üretimini sekiz kat artırmıştır. Artış özellikle 2005 sonrasında hızlanmış ve 2006 yılında 3,9 milyar galon olan etanol üretimi, 2010 yılında 13,6 milyar galona çıkmış ve bu miktardaki etanol için 118 milyon ton mısır kullanılmıştır. Dünyada mısır; hububat içerisinde ekim alanı olarak ikinci, üretimde ise ilk sırada yer almaktadır. Dünya mısır üretiminin % 32'si ABD'de, % 24'ü Çin'de gerçekleştirilmektedir. Üretimde olduğu gibi mısır tüketiminde de ABD, Çin ve AB ülkeleri ilk sırada yer almaktadır. 2010-2011 dönemi öngörülerine göre dünya mısır tüketiminde % 35'lik pay ile ilk sırada yer alan ABD'yi; Çin, AB ülkeleri, Brezilya ve Meksika izlemektedir. ABD ve Çin tüketimi, toplam tüketimin % 55'ine karşılık gelmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında Asya'da mısır üretimi; buğday ve çeltikten sonra yer alırken, Latin Amerika ve Afrika'da birinci sırada yer almaktadır. (TMO,2013: 8).

Mısır ihracatında ilk sırayı % 28'lik payla Brezilya alırken, bu ülkeyi % 25'lik payla ABD ve % 20'lik payla Arjantin takip etmektedir. Yüksek talebin küresel ticareti arttırması beklenirken, 2010-2011 döneminde küresel mısır ticareti bir önceki döneme göre 8,2 milyon ton artmıştır. Bu artış son üç yılın en yüksek değeri olup 94,4 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Mısır ithalatı öngörülerine göre ilk sırayı % 17'lik payla Japonya alırken, diğer büyük ithalatçı ülkeler sırasıyla Meksika, Güney Kore, Mısır ve AB ülkeleri olmuştur (UHK,2012: 18-19).

Türkiye'de mısır; buğday ve arpadan sonra en çok üretilen hububatlardan biridir. Son yıllarda Türkiye'de mısır üretiminin desteklenmesi nedeniyle mısır ekim alanı ve üretiminde kayda değer artışlar olmuştur. Uzun yıllar boyunca yurt içi tüketimi karşılanamadığından, ihtiyaç olan mısır ithal edilerek karşılanmıştır. 2004 yılında mısır üretiminin primle desteklenmeye başlanmasıyla, ekim alanları ve üretimde önemli artışlar gerçekleşmiştir. 2012 yılı itibarıyla mısır üretimi için kendi kendine yeterlilik durumu % 80 seviyelerine ulaşmıştır (UHK,2012:2). 2010 yılında Türkiye mısır üretimi 2000 yılına göre %87'lik bir artış göstererek, 4.31 milyon ton'a yükselmiştir. Mısır üretimindeki bu artışın en önemli nedeni; yoğun üretim yapan bölgelerde hibrit

tohum kullanımının yaygınlaşması, üretim tekniklerindeki gelişmeler ve bunlara bağlı olarak artan mısır verimidir. Ülkemizdeki mısır verimi 7,26 ton/hektar ile dünya ortalamasının üzerinde fakat ABD ortalamasının altındadır (UHK,2012: 23). Türkiye’de mısırın yaklaşık %70’i yem maddesi, %20’si ise nişasta sektöründe kullanılmaktadır. Etanol üretimi, dünyada olduğu gibi, Türkiye içinde son yıllarda artış göstererek devam eden önemli bir sektör haline gelmiştir.

Tablo-1’de yer alan AKÜ endeksi sonuçları incelendiğinde, AB pazarı karşısında mısır için rekabet üstünlüğünün olmadığı görüldüğü ve Türkiye’nin AB pazarı karşısında karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu görülmektedir. Mısır ithalatında 2009 yılında başlayan azalmanın en önemli nedeni, 2009 yılı Eylül ayında yürürlüğe giren "Biyogüvenlik Yönetmeliği'nin etkisidir. Bu yönetmelik ile genetiği değiştirilmiş organizma niteliğinde olan ürünlerin ithalatına önemli kısıtlamalar getirilmesidir. Özellikle mısırdaki bu ürünlerin başında yer aldığından, mısır ithalatı önemli düzeyde azalmıştır (Taşdan vd. 2011). İthalatın 2009 yılından sonra önemli düzeyde azalmıştır. Türkiye’de mısır yetiştiriciliğine son dönemde önemli destekler verilerek, yüksek seviyelerde artışlar yaşanmasına rağmen, AB pazarında hala açıklanmış karşılaştırmalı rekabetçi dezavantaja sahip olduğu görülmektedir.

6. SONUÇ

Tarım sektörünün her açıdan mercek altına alınarak çağın gereklerine uygun bir şekilde yeniden yapılandırılmasının gerekliliği artık toplumun her kesimi tarafından kabul edilen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada son yıllarda yaşanan çeşitli gelişmeler tarım sektörünü doğrudan ve dolaylı olarak etkilemiştir. Sıkça yaşanmaya başlayan iklim hareketlerindeki oynaklık ve artan gıda fiyatları ile beraber ortaya çıkan gıda krizleri sadece Türkiye’yi değil, dünya ekonomilerini de ciddi boyutlarda etkiler olmuştur.

Türkiye’de tarım kesiminin önemi görece olarak azalmış olarak görülse de tarımın temel gereksinimi maddelerini üretmede ve istihdam alanı oluşturmasındaki rolü halen göz ardı edilmeyecek boyuttadır. Özellikle son dönemde somut sonuçları yaşanan küresel ısınma, iklim değişim ve beklenmeyen fiyat artışları tarım sektörünün önemini daha da artırmıştır. Giderek doğal kaynaklar kirlenmekte ve kullanılabilir olanakları azalmakta, tarım alanları çölleşmekte, küresel deniz seviyesi yükselmesi nedeniyle çoğu ülke yada bölge su altında kalma riskini taşımaktadır. Tüm bu gelişmeler gıda arzı güvenliğini tehdit ettiğinden sektöre stratejik bir rol yüklemiştir.

Sürekli değişim gösteren küresel gündem ve ekonomik konjüktür uluslararası platformdaki rekabet şartlarını her geçen yıl daha da zorlaştırmaktadır. Bu değişim süreci bütün sektörleri olduğu gibi tarım sektörünü de oldukça yakından etkilemektedir. Türkiye’de zorlu rekabet koşullarına direnç göstererek mevcut pazarlarını koruması, hem de yeni pazarlara açılarak Pazar payını artırması gerekmektedir. Söz konusu öneminden dolayı bu çalışmada Türk tarım sektörü yapısal olarak ele alınmış olup, sektör ve alt sektörler itibariyle rekabet gücü analizleri yapılmıştır.

Çalışmada rekabet gücüne ilişkin analizlerde AKÜ endeksinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda hububat- baklagil alt sektörü rekabet gücü potansiyeli dikkate alındığında, baklagil grubunda yer alan mercimek ve

nohutta, Türkiye'nin yüksek rekabet gücüne sahip olduğu, ancak yıllar içerisinde dönemsel dalgaların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Baklagil grubunda yer alan başka bir ürün olan kuru fasulye ticaretinde ise 2000'li yıllardan itibaren ürünün rekabet gücünü kaybettiği elde edilen bir başka bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hububat alt sektörünün temel ürünü kabul edilen buğday ve buğday unu ticareti rekabet yapısı incelendiğinde buğdayda rekabet üstünlüğünün zaman içerisinde azalırken, artık buğdayın işlenerek buğday unu olarak ticarete söz konusu olduğu belirlenmiştir. Özellikle 2001 yılından sonra buğday unu ticaretinde, AB pazarında Türkiye'nin oldukça yüksek rekabet üstünlüğüne sahip olduğu dikkat çekmektedir. AKÜ endeksi sonuçları değerlendirildiğinde ise mısır için AB pazarı karşısında rekabet üstünlüğüne sahip olmadığı da elde edilen bulgular arasında yer alan bir başka sonuçtur. Çalışmada yapılan analiz sonucundan yola çıkılarak sektöre yönelik oluşturulan politikaların hükümet politikası olmaktan çıkıp devlet politikasına dönüştürülmesi gerekmektedir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde sektörün ciddi boyutlarda devlet tarafından desteklendiği görülürken, Türkiye'de bu desteklemeler yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda uluslararası platformlarda Türkiye'nin rekabet üstünlüğünü sağlama bilmesi ve bunu sürdürülebilir kılmaya için gerekli desteklemelerin ve vergi sübvansiyonlarının artırılması, desteklemelerin etkin şekilde denetlenmesinin yapıldığı bir mekanizmanın oluşturulması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Demir, Musa (2004).Dış Ticaret İşlemleri Ve Muhasebesi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Demirci, Rıfat Ve Özçelik, Ahmet (1990). Tarım Tarihi. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları.
- Kibritçioğlu Aykut (2006). Uluslararası İktisat Teorisi. Basılmamış Ders Notları.
- Krugman, Paul (1994). Competitiveness: A Dangerous Obsession. Foreign Affairs. 73. No: 2.
- Miral, Zehra C. (2006). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Karşı Rekabet Gücü: Seçilmiş Tarımsal Ürünler İçin Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Porter, Micheal (1990). The Competitive Advantage Of Nation., Harvard Business Review. Imf World Economic Outlook.
- Dergiler
- Akgüngör, Sedef, Barbaros, Funda Ve Kumral, Neşe (2002). Competitiveness Of The Turkish Fruit And Vegetable Processing Industry In The Eu Market, Russian And East European Finance And Trade. 38. 34-53.
- Aktan, Coşkun C. (2003). Türkiye'de Üretim Ve İstihdama Yönelik Ulusal Rekabet Gücü Politikası. Tisk Ve Milliyet Gazetesi. Ankara. 115-116.
- Bakus, Lajos Z. Ve Fertö, Imre (2005). The Influence Of Macroeconomics Variables On The Hungarian Agriculture. American Agricultural Economics Association 2005 Annual Meeting. Providence. May 15.
- Balassa, Bela (1965). Trade Liberalisation And 'Revealed' Comparative Advantage. The Manchester School. 33. 99-123.

- Balassa, Bela (1965). Trade Liberalization And Revealed Comparative Advantage. The Manchester School Of Economic And Social Studies. 33. No:2
- Bojnec, Stefan (2001). Trade And Revealed Comparative Advantage Measures (Regional And Central And East European Agricultural Trade). Eastern European Economics. 29. March-April 2001. 72-98.
- Coxhead, Ian, (2007). A New Resource Curse? Impacts Of China's Boom On Comparative Advantage And Resource Dependence In Southeast Asia. World Development. 35. No:7.
- Çakmak, Aynagöz Ö. (2005). Akü Ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil Ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. Ege Akademik Bakış Dergisi. 5 (1-2). 65-76.
- Çoban, Orhan Ve Çoban, Serap (2004). Globalleşme İndeksiyle Türkiye'nin Rekabet Gücünün Ölçülmesi: Ab Ülkeleriyle Bir Karşılaştırma, 1970-2001. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 10. 163-174.
- Çoban, Orhan, Peker, Esra A. Ve Kubar, Yeşim (2010). Türk Tarımının Avrupa Birliği Ülkeleri Karşısındaki Sektörel Rekabet Gücü. Selçuk Üniversitesi İibf Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 14(10). 247-266.
- Dpt(Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. 2007-2013.
- Eb (Ekonomi Bakanlığı) (2013). Yaş Meyve Ve Sebze Raporları, İhracatçılar Genel Müdürlüğü. Tarım Ürünleri Daire Başkanlığı. Ekonomi Ve Dış Ticaret Politikaları. 1(2). 79-112.
- Erkan, Birol (2012). Türkiye'nin Geleneksel İhraç Tarım Ürünlerinde Uzmanlaşma Düzeyi. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi. 4 (1). 75-93.
- Erkan, Birol (2012). Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 8(15). 195-218.
- Erkan, Birol (2012). Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 8(15). 195-218.
- Fertö, Imre Ve Hubbard, L.J. (2003). Revealed Comparative Advantage And Competitiveness In Hungarian Agri-Food Sectors.The World Economy. 26(2). 247-259.
- Fertö, Imre Ve Hubbard, L.J. (2003). Revealed Comparative Advantage And Competitiveness In Hungarian Agri-Food Sectors.The World Economy. 26(2). 247-259.
- İmer, Hayriye Ve Utkulu, Utku (2009). Türk Tekstil Ve Konfeksiyon Sektörünün Avrupa Birliği Tekstil Ve Konfeksiyon Sektörü Karşısındaki Rekabet Gücünün Alt Sektörler Düzeyinde Ölçülmesi (1994-2005). Rekabet Dergisi. 36. 3-43.
- İmer, Hayriye Ve Utkulu, Utku (2009). Türk Tekstil Ve Konfeksiyon Sektörünün Avrupa Birliği Tekstil Ve Konfeksiyon Sektörü Karşısındaki Rekabet Gücünün Alt Sektörler Düzeyinde Ölçülmesi (1994-2005). Rekabet Dergisi. 36. 3-43.

- Karakaya, Ethem Ve Özgen, Ferhat (2002). Economic Feasibility Of Turkey's Economic Integration With The Eu: Perspectives From Trade Creation And Trade Diversion. International Economics Research Conference. 11-14. 1-14
- Kızıloğlu, Semiha (2004). Avrupa Birliği'ne Uyum Çerçevesinde Tarıma Dayalı Sanayinin Gelişmesinde Örgütlenmenin Rolü Ve Önemi. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi. 539-547.
- Kök, Recep Ve Çoban, Orhan (2005). Türkiye Tekstil Endüstrisi Ve Rekabet Gücü: Ab Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001. İktisat İşletme Ve Finans. 20. 228-240.
- Kum, Hakan (1999). Rekabet Gücünü Belirleyen Faktörler: Yeni Yaklaşımlar. Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi. 14. 165-179.
- Liesner, H.H. (1958). The European Common Market And British Industry. Economic Journal. 68. 302-316.
- Sharma, Abhijit (2004). The Indian Economy Since Liberalisation: The Structure And Composition Of Exports And Industrial Transformation (1980-2000). Industrial Dynamics, Innovation And Development. United Kingdom.
- Şahinli, Mehmet A. (2011). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama, Selçuk Üniversitesi İibf Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15(21). 227-239.
- Utkulu, Utku Ve Seymen, Dilek (2004). Revealed Comparative Advantage And Competitiveness: Evidence For Turkey Vis-A-Vis The Eu/15. European Trade Study Group 6th Annual Conference, Nottingham.
- Utkulu, Utku Ve Seymenakgüngör, Sedef, Barbaros, Funda Ve Kumral, Neşe (2002). Competitiveness Of The Turkish Fruit And Vegetable Processing Industry In The Eu Market, Russian And East European Finance And Trade. 38. 34-53.
- Yılmaz, Bahri (2003). Turkey's Competitiveness In The European Union: A Comparison With Five Candidate Countries – Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania – And The Eu15. Ezoneplus Working Paper. 12. 3-20.
- Yılmaz, Bahri (2003). Turkey's Competitiveness In The European Union: A Comparison With Five Candidate Countries – Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania – And The Eu15. Ezoneplus Working Paper. 12. 3-20.
- İnternet
- Tepav (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) (2012). Konya'da Tarımsal Sanayide Yapısal Özelliklerin Analizi Ve Rekabet Stratejilerinin Belirlenmesi, Sonuç Raporu. Un İmalat Sektörü. [Http://Www.Tepav.Org.Tr/Tr/Proje/S/93](http://www.tepav.org.tr/tr/proje/s/93). (Erişim Tarihi: 08/09/2013).
- Tepge (Tarımsal Ekonomi Ve Politika Geliştirme Enstitüsü) (2007). Arpa. 9 (2). [Http://Www.Tgdf.Org.Tr/Turkce/Tgdfraporlari/2arpa.Pdf](http://www.tgdf.org.tr/turkce/tgdfraporlari/2arpa.pdf)
- Tepge (Tarımsal Ekonomi Ve Politika Geliştirme Enstitüsü) (2012). Dünya Ve Türkiye'de Kuru Baklagiller. Ankara: Tepge Bakış.
- Tepge (Tarımsal Ekonomi Ve Politika Geliştirme Enstitüsü) (2012). Dünya Ve Türkiye'de Kuru Baklagiller. Ankara: Tepge Bakış

- Tmo (Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü) (2012). 2012 Yılı Hububat Sektör Raporu.
[Http://Www.Tmo.Gov.Tr/Upload/Document/Raporlar/Hububatsektorraporu.Pdf](http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/Raporlar/Hububatsektorraporu.Pdf). (Erişim Tarihi: 18/09/2013).
- Tusaf (Türkiye Un Sanayicileri Fedarasyonu) (2012). Avrupa Un Sanayisi, Eylül 2012 [Http://Www.Usf.Org.Tr/Tr/Dosya/1-741/H/Rabobank.Pdf](http://www.usf.org.tr/Tr/Dosya/1-741/H/Rabobank.Pdf). (Erişim Tarihi: 04/07/2014).
- Tusaf (Türkiye Un Sanayicileri Fedarasyonu) (2013). Buğday Raporu, Eylül.Pdf. (Erişim Tarihi: 04/07/2014).
[Http://Www.Usf.Org.Tr/Tr/Dosya/1-1952/H/Bugday-Raporu--Eylul.Pdf](http://www.usf.org.tr/Tr/Dosya/1-1952/H/Bugday-Raporu--Eylul.Pdf).
- Tzob (Türkiye Ziraat Odaları Birliği) (2012). Baklagil Raporu. [Http://Www.Ubk.Org.Tr/Ziraat_Rapor.Pdf](http://www.ubk.org.tr/Ziraat_Rapor.Pdf). (Erişim Tarihi: 04/07/2014).
- Uhk (Ulusal Hububat Konseyi) (2012). Mısır Raporu. [Http://Uhk.Org.Tr/Dosyalar/Misir_Dusuk.Pdf](http://uhk.org.tr/Dosyalar/Misir_Dusuk.Pdf). (Erişim Tarihi: 04/07/2014).